

TARİH ÖNCESİ DEVİRLERDE İNSAN

Sh: 29

A. İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ VE YAZININ İCADINDAN ÖNCE İNSAN:

İnsanlık tarihinde yazının icadından önceki zaman dilimine tarih öncesi dönem denir. Tarih öncesi dönemi, insanların kullandıkları araç gereçler ve madenler dikkate alınmıştır.

Tarih öncesi devirlerin başlangıç ve bitiş zamanları bölgelere göre farklılıklar gösterir.

Yazıdan önceki dönemlerde bütün insanların aynı sıralamayı takip etmemesi Tarih Öncesi devirleri birbirinden kesin olarak ayırmayı zorlaştırmıştır.

Yazının icadından önceki döneme **Tarih Öncesi Çağlar** ve Yazının icadından günümüze kadar geçen zaman dilimine ise **Tarihin Çağları** denir.

Tarih Öncesi Devirlerin Genel Özellikleri:

1. Tarih öncesi devirler kesin sınırlarla birbirinden ayıramazlar. Tarih öncesi devirler her yerde aynı zamanda aynı sıra ile yaşanmaz. Tarih öncesi devirler kullanılan araç ve gereçlere göre isimlendirilmiştir.
2. Tarih öncesi dönemde önemli gelişmeler çok azdır. Tarih öncesi dönemlere karanlık devirler de denir. Her toplum bütün devirleri sırasıyla yaşamamıştır. İnsanların ihtiyaçları icatları ortaya çıkarmıştır.
3. Tarih öncesi dönemlere karanlık devirler de denir de bu devirlerle ilgili yeterli bilgi ve kaynak olmadığından böyle denmiştir. İnsanların ihtiyaçları icatları ortaya çıkarmıştır. Önemli gelişmeler çok azdır.
4. Taş Devri bölümlere ayrılırken insanların taşa yaptığı işlem göz önünde bulundurulmuştur. (Kabataş, Yontma ve Cilalı Taş gibi). Maden Devri bölümlere ayrılırken aletlerin yapıldığı madenler dikkate alınmıştır. Bakır, Tunç, Demir gibi.
5. Tarih öncesi devirlerin başlama ve bitişleri bölgelere göre farklılıklar göstermiştir. Bütün devirler bütün toplumlarda aynı anda yaşanmamıştır. Bu farklılığın temel nedeni coğrafi çevre ve iklim şartlarıdır.
6. Tarih öncesi devirler Mısır hariç normal seyirini izlememiştir. Bunun nedeni göçler sonucunda uygarlık alanında ileri toplumların diğer toplulukları etkilemesidir.
7. İnsanlığın gelişim sürecinde kullandıkları malzemeler sırasıyla taş, toprak ve maden (bakır-tunç- demir) olmuştur.
8. Bir bölgede Yontma Taş Devri'nden sonra Cilalı Taş, Taş- Bakır ya da Maden Devri'ne geçiş olmuştur. Ancak bir üst devirden sonra alt devir yaşanmamıştır.
9. Bir kazı merkezinde, eğer tüm devirler yaşanmışsa, en alt tabakadan üste doğru sırasıyla; Yontma Taş, Cilalı Taş, Taş- Bakır, Bakır, Tunç ve Demir devirlerine ait buluntulara rastlanır.

2. TARİHİN ÇAĞLARI

İlkçağ (M.Ö. 3500-M.S. 375) Bu dönemin genel özellikleri; köleci toplum sistemi, şehir devletlerinin bulunması ve çok tanrılı din anlayışı ile Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerin olması.

Ortaçağ (375–1453) Bu dönemin genel özellikleri; Avrupa'da feodalite rejiminin olması, İslamiyet ve Hıristiyanlığın yaygın dinler olması.

Yeniçağ (1453–1789) Bu dönemin genel özellikleri; Mutlak kralıkların kurulması, Rönesans, reform ve coğrafi keşiflerin yapılması.

Yakınçağ (1789- ?) Bu dönemin genel özellikleri; Milli devletler ve cumhuriyetlerin kurulması, sanayi inkılabının gerçekleşmesi ve dünya savaşlarının meydana gelmesi.

Not: İnsanlık tarihi için önemli olaylar, tarih çağlarının başlangıcı kabul edilmiştir.

1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR (DEVİR)

1. ESKİ TAŞ DEVRİ (PALEOLİTİK):

İnsanlık tarihinin en uzun dönemidir.

Eski Taş Devri'ne, **Yontma Taş Devri** de denilmektedir. Yüz binlerce yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Bu dönemin önemli gelişmeleri şunlardır:

*İnsanlar mağaraları barınak ve korunma yeri olarak kullanmışlar, yaşamlarını toplayıcılık ve avcılık yaparak sürdürmüşlerdir. Bu yaşam şekli insanların küçük gruplar halinde ve göçebe olarak yaşamlarına yol açmış, toplumsal yaşamın gelişmesini engellemiştir.

*Ateş bulunmuştur, insanlar ateşi kullanarak soğuktan ve vahşi hayvanlardan korunmuşlar.

Tarih Öncesi Dönem'de ateşin kontrol altına alınıp kullanılması önemli bir dönüm noktası oldu. Ateş öncelikle ısınmak, karanlığı aydınlatmak ve vahşi hayvanları korkutmak için kullanıldı.

Eski Taş Devrele ilgili buluntular; çakmak taşlarının yontulmasıyla şekillendirilmiş, hem silah hem de alet olarak kullanılan ilkel el baltaları, kemik ve ağaçtan yapılmış delici, kesici, kazıcı araçlar ve silahlardır.

Eski Taş Çağına ait ilk izlere İspanya'daki **Altmaria** ve Fransa'daki **Lascux (Laskö)** mağaralarında rastlanmıştır.

Anadolu'da bu döneme ait yerleşim yerleri arasında Antalya yakınlarında bulunan **Beldibi, Belbaşı, Karain** mağaraları ile İstanbul'daki **Yarımburgaz Mağarası** örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Isparta'da **Kapalin, Hatay-Samandağ'ında** Mağaracık mağaralarında rastlanıldı.

Eski Taş Çağı'nın genel özellikleri:

Yerleşim yerleri mağara ve kaya sığınaklarıdır.

Mağara duvarlarına av ve hayvan resimleri yaptılar.

Çakmak taşlarının yontulmasıyla baltalar ve kesici aletler yaptılar.

Klan (aile) şeklinde yaşadılar.

Avcılık ve toplayıcılık temel geçim kaynaklarıdır.

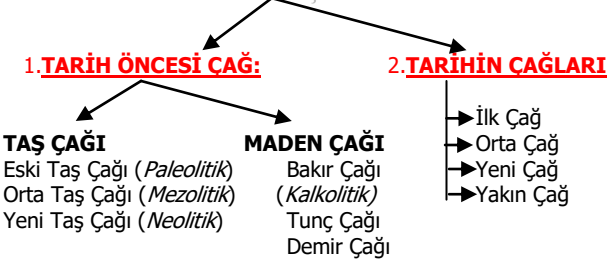
2. ORTA TAŞ DEVRİ (MEZOLİTİK):

Orta Taş Devri'nde Buzul Çağı sona ermiş, iklim şartları yaşamaya daha elverişli hale gelmiştir. Neolitik Devir'e geçiş sağlayan bir ara dönem olan Mezolitik Devir'de insanlar hayatlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdürmeye devam etmişlerdir.

Orta Taş Çağına ait en önemli yerleşim merkezi Güney Tacikistan'da "Kuldara" (Ceyhun nehrinin yukarı kısmı) bölgesidir.

Türkiye'de bu dönemi aydınlatan merkezler arasında Antalya **Beldibi, Göller Yöresi Baradiz, Ankara Macunköy, Samsun Tekkeköy** bulunmaktadır.

TARİHİN ÇAĞLARI

Tarih öncesi devirler, Sümerlerin yazıyı bulmasıyla (M.Ö. 4000-3000 yılları arasında) sona ermiş ve Tarih Çağları başlamıştır.

Orta Taş Çağı'nın genel özellikleri:

Avcılık ve toplayıcılık temel geçim kaynaklarıdır. Çakmak taşından yapılmış araç gereçleri kullandılar. Mağara duvarlarına yapılan resimleri geliştirdiler. Dönemin sonlarına doğru ateş bulundu.

3. YENİ TAŞ DEVRİ-NEOLİTİK-(CİLALI TAŞ DEVRİ):**İlk Yerleşmeler:**

Uygarlığının temellerinin atıldığı Yeni Taş Devri'ne (Neolitik) **Cilalı Taş Devri** de denilmektedir. Bu devirde Anadolu'da en önemli yerleşim yerleri **höyüklerdir**. Bunlar arasında **Diyarbakır Çayönü, Gaziantep Sakçagözü ve Konya Çatalhöyük** bu devre ait merkezlerdendir.

Yeni Taş Çağı'nın genel özellikleri:

- *Kil ateşte pişirilerek çanak çömlek ve küp yaptılar.
- *Toprağı işleyerek tarım yaptılar. Üretici konumuna geçtiler.
- *Su kenarlarına ağaç dallarından, kamıştan ve kerpiçten kulübelere yaptılar.
- *Yerleşik hayata geçerek ilk köyleri kurdular.
- *Köpek, koyun, keçi, sığır gibi hayvanları evcilleştirdiler.

Tarımsal Faaliyetlerin Başlaması:

Bazı hayvanların nesillerinin tükenmesi, insanları yeni besin kaynakları aramaya zorlamıştır. İklim koşullarının iyileşmesi ve insanların besin ihtiyaçları tarihin önemli gelişmelerinden biri olan tarımsal faaliyetlerin başlamasına ortam hazırlamıştır.

Tarımsal faaliyetlerin başlaması sonucunda;

1. İnsanlar toplayıcılık ve avcılık faaliyetlerini bırakmaya başlamışlar ve göçebe yaşamın yerini yerleşik yaşam tarzı almıştır. Yerleşik yaşama geçilmesi, insanların yaşamlarında önemli değişikliklere yol açmıştır.
2. İnsanların üretici duruma gelmesi; mülkiyet, miras ve sınıf farklılaşması gibi gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum insanlar arasında ilişkilerin artmasına ve yeni sorunların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.
3. İnsanlar tüketicilikten üretici duruma geçmişlerdir. Bu durum insanların aç kalmasını önemli ölçüde azaltmış ve insan nüfusunda artış olmuştur.
4. İnsanlar gücünden, etinden ve derisinden faydalanmak amacıyla hayvanları evcilleştirmişlerdir.

Köylerin Kurulması:

Tarımsal faaliyetlerin başlaması, insanların tarlalarına yakın evler yaparak yerleşik hayatı geçmesini sağlamış ve göçebe yaşam tarzının terk edilmesine ortam hazırlamıştır. İlk kez bu dönemde köyler kurulmuştur.

İnsanların yerleşik yaşama geçmesi ve köylerin kurulması:

- Toplumsal yaşamın başlaması, iş bölümünün yapılması ve mesleklerin belirginleşmesi,
- Mal ve can güvenliğinin sağlanması amacıyla ortak savunma tedbirlerinin alınması ve zaman içerisinde askerlik anlayışının doğması,
- Anlaşmazlıkların çözümü ve toplumda huzurun sağlanması amacıyla hukuk kurallarının yapılması,

B. MADEN DEVİRLERİ:

- a) İlk kullanılan madenler bakır, altın ve gümüştür.
  - b) Eşyalar daha çok bakırdan yapılmışlardır.
  - c) Bakır Devri maden döneminin en uzun devridir.
- e) İlk şehir devletleri (siteler) , ardından da ilk büyük devletler ortaya çıkmıştır. (Sümer, Akad, Babil, Asur, mısır vs.)

Madenlerin kullanılmaya başlamasından yazının bulunmasına kadar geçen döneme Maden Devri denir ve üç bölümde incelenir.

Not: Taş Devri'nden Maden Devri'ne geçiş dönemine Bakır -Taş (Kalkolitik) Devri de denir. Bu dönemde taştan aletlerin yanı sıra bakırdan da aletler yapılmıştır. Tarım ve hayvancılık ilerlemiş, yerleşim merkezleri büyümüştür.

1. Bakır Devri:

İnsanların ilk olarak kullandıkları madenler; **bakır, altın ve gümüş** olmuştur. Bakır hem kolay işlenmesi hem de tabiatta bol bulunmasından dolayı daha çok bakır kullanılmıştır. Altın ve gümüş süs eşyası yapımında bakır ise araç-gereç ve silah yapımında kullanılmıştır.

Türkiye'nin bu döneme ait merkezler arasında **Çorum'da Alacahöyük, Denizli'de Beycesultan, Çanakkale'de Kumtepe ve Truva, Samsun'da İkiztepe** yer alır.

2. Tunç Devri:

Madencilik tekniğinin gelişmesi sonucunda bakır ve kalayın karıştırılmasıyla tunç elde edilmiştir. İnsanların araçlarını tunçtan yaptıkları döneme **Tunç Devri** denilmiştir. İlk şehir devletleri ve büyük devletler (Sümer, Akad, Babil, Mısır ve Hitit) bu dönemde ortaya çıkmıştır.

- Bu dönemde Devlet düşüncesi ortaya çıkmıştır.
- Arabalar yapıldı.
- Ticaret gelişti.

Türkiye'de bu dönemi aydınlatan merkezler arasında **Ankara'da Ahlatlıbel ile Kayseri Kültepe'de yer almaktadır. Anadolu'da ilk yazılı belgeler Kayseri Kültepe'de** bulunmuştur.

3. Demir Devri:

Maden Devri'nde insanlar en son demiri bulup işlemeyi başarmışlardır. Artık daha dayanıklı silah, araç ve gereçler yapılmış, medeniyet gelişmeye başlamıştır. Kara ve deniz ulaşımında ve savaş teknolojisinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Kavimler arasında ilişkiler artmış ve buna paralel olarak ticaret gelişmiştir.

Maden Devri'nde ilk büyük şehirlerin ve devletlerin kurulmasının sonucunda:

- Mimarının gelişmesi ve büyük yapıların ortaya çıkmasına
- Toplumsal yaşamın düzenlenmesine,
- İhtiyaçların daha kolay karşılanmasına
- Yerleşim alanlarının genişlemesine,
- Devletlerarasında ticaretin gelişmesine,
- Savaşların ve ittifakların başlaması gibi sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'de Demir Çağı'nın yaşandığı bölgeler:

Burdur Haclar
Yozgat Alishar
Çorum Alacahöyük

Not: Demir Devri'nin sonlarında Sümerlerin yazıyı kullanmaya başlamaları (M.Ö. 3000) sonucunda **Tarih Öncesi Devirler** sona ermiş, **Tarih Çağları** başlamıştır.

Not:2: Tarih öncesi çağlar dünyanın her yerinde aynı zamanda yaşanmamıştır. Örneğin, Mezopotamya'da Maden Devri yaşanırken Avrupa'da **Cilalı Taş Devri** yaşanmıştır. Toplumlar tarih öncesi devirleri aynı sırayı takip ederek yaşamamışlardır. Örneğin, göçlerin etkisiyle bir topluluk bir başka topluluktan yeni bilgiler öğrenerek taş devirleri ile maden devirlerini aynı dönemlerde yaşama imkânı bulmuştur.

Bu çağın sonunda yazının bulunması ile Tarihin Çağlarına geçilmiştir.

Türkiye'de Tarih Öncesi Dönemlerin Yaşandığı Bölgeler:

Çayönü, Türkiye'de ve Güneydoğu Avrupa'da bulunan en eski neolitik köy yeridir. Arkeolojik kazılar sonucunda Anadolu'nun ilk çiftçilerinin burada yaşadığı anlaşılmıştır. Gelişmiş bir köy yerleşmesine sahip Çayönü'nde orak, bıçak ve tahıl öğütme taşlarının bulunması bu durumun göstergesidir.

Diyarbakır ilinin Ergani ilçesinin 7 kilometre kadar güneybatısında kalan bir yerleşim yeridir.

1964 yılında başlayan kazılarda çakmak taşı Obsidyen ve bazalt taşlarından yapılmış aletler ortaya çıkmıştır.

Çayönü'nde yapılar kazılarda ayrıca çeşitli aletler ile çeşitli süs eşyaları yapılmışlardır.

Ev hayvanlarının kemiklerinden yapılmış iğneler, çengeller, boncuklar halkalar ve düğmeler bulunmuştur. Diğer yandan Çayönü bakır yataklarının bulunduğu Ergani'ye yakın bir yerdedir. Bu nedenle

Çayönü insanı dünyanın başka yerlerinde ki insanlardan yaklaşık 2000 yıl önce bakırı işleyerek aletler yapmayı öğrenmişlerdir.

Çatalhöyük: İnsanlık tarihinin ilk şehir yerleşmesi olarak kabul edilir. Konya'nın Çumra ilçesine 10 km mesafededir. MÖ 7000 yılından kalma bir kentin büyük bir bölümü ortaya çıkarıldı. Şehirdeki evler dörtgen duvarlı olup birbirine bitişik haldedir. Yerleşim yerinde sokak bulunmaz. Bununla birlikte her evin duvarı ayrıydı. Damların bitişik olması nedeniyle evler arasında sokak bulunmaz. Her yeni ev yanındakine göre biraz daha yüksekte inşa ediliyor ve evlere giriş damlarda açılan kapılardan sağlanıyordu. Evlerine girip çıkarken damlara kurulum merdivenleri kullanıyordu. Çatalhöyük'te yürütülen kazılarda ahşap kapılar, kutular, kemiklerden yapılmış takılar, çakmak taşından hançerler ve bıçaklar ile Obsidyen ok ve mızrak uçları bulunmuştur. Kazılarda ele geçen malzemeler içinde dikkat çekenleri pişmiş topraktan yapılmış kap kaçaklar bulunmuştur. Bölge UNESCO tarafından kültür kenti ilan edilerek koruma altına alınmıştır.

Höyük ne demektir?

Tarih boyunca türlü nedenlerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntılarının üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan tepe.

Alişar: Yozgat ilimizin sınırları içindedir. Burada yapılan kazılarda kerpiç duvarlı ve dört köşe damlı evler, büyük küpler, ağaç ve taş sandıklar, altın ve gümüşten eşyalar bulunmuştur.

Göbeklitepe:

Şanlıurfa müze Müdürlüğü'nün 1995 yılında başlattığı Göbeklitepe kazıları Alman arkeoloji Enstitüsü **Profesör Doktor Klaus Schmit**'in başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları hala devam etmektedir.

Göbeklitepe 2018 yılında UNESCO tarafından dünya miras listesine alındı. Günümüzden 12 bin yılına ait tapınak ve sütunları ve sütunların üzerindeki işlemeli hayvan figürleri bilinen tarih anlayışını değiştirecek türden bir bulgu olmuştur.

Dünyanın bilinen en eski ve en büyük tapınak yerleşim yeri Göbeklitepe tarih öncesi dönem ve yerleşik hayata geçiş ile ilgili pek çok tarihi bilgiyi altüst etti. Yakın zamana kadar Çayönü ve Çatalhöyük'ün en eski yerleşimler olduğu kabul edilirken Göbeklitepe'nin keşfi ile birlikte uygarlıklar ve dinler tarihinin yeniden yazılmasını gerekli kılmıştır.

Zira ilkyazının ortaya çıktığı Tarih Öncesi'ne ait Göbeklitepe'deki tapınaklar insanların henüz tarım ve hayvancılığa geçmediği bir döneme aittir.

Göbeklitepe Tapınağı ibadet amacıyla dev boyutlarda süslü 12 sütunlardan oluşmuştur. Tapınak sütunlarının boyu 4-6 metre ve ağırlıkları ise 40 ile 60 ton arasındadır. Sütunlar 2 km ötede yapılmış ve taşınarak getirilmiştir. MÖ 10 bin öncesinin insanların yaptıkları bu dev sütunları 2 km öteden nasıl taşıyarak getirdikleri tartışma konusu olmuştur. Bu durum insanların avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik hayata geçtiği görüşünü alt-üst etmiştir.

B. TARİH ÖNCESİNDE SÖZLÜ KÜLTÜR

Yazının icadının önce İnsanlar, duygularını ve bilgilerini sözlü olarak nesilden nesle aktarılmışlardır.

Bu görevi eski yunanlarda mit ve efsane anlatıcıları Türklerde ozan ve aşıklar

Afrika'da ise toplumun en yaşlıları bu görevi üstlenmiştir Türklerin; Türeyiş, Ergenekon, Göç destanları Romalıların; Türeyiş efsanesi

Yaratılış, Tufan gibi destanlar sözlü geleneklere uygun olarak dönemin izlerini ve yaşantısını gelecek nesle aktarmışlardır.

YAZI:

Tarih öncesi devirlerin başlangıç ve bitiş zamanı bölgeden bölgeye farklılık gösterir.

Çivi yazısı Sümerler, Hiyeroglif (resim yazısı) Mısırlılar, alfabe (harf yazısı) Fenikeliler tarafından icat edilmiştir.

Yazının icat edilmesiyle;

-Tarih çağları başlamıştır

-İnsanlar, birikimlerini gelecek nesillere aktarmışlar

-Yönetim, hukuk, eğitim, ekonomi ve diplomasi gibi pek çok alanda insanların işleri kolaylaşmıştır. İnsanlar arasındaki iletişim ve etkileşim kolaylaşmıştır

Tarihi süreçte; Mısır, Yunan, Çin, Hint, İran, Arap ve Türk gibi milletlerden bilim insanlarının çalışmaları medeniyetin gelişmesine katkı sağlamıştır. Eski dünyada gözlem ve tecrübe yoluyla edinilen bilgiler zamanla astronomi, coğrafya ve tıp gibi bilimlerin doğmasına kaynaklık etmiştir.

Bilim eski çağlarda günlük ihtiyaçları gidermeye yönelikti. Örneğin Mısır'da tarım faaliyetlerinin düzenli yürütülmesi için mevsimlerin zamanının bilmesi gerekiyordu. Bu da astronomi ve coğrafya gibi bilimlerdeki gelişmeleri etkilemiştir.

YAZININ BULUNMA HİKÂYESİ

Çivi yazısı Sümerler buldular. Sümerlerde Zigurat adı verilen tapınaklara getirilen ürünün unutmamak ve belgelendirmek amacıyla her vatandaş için ürünlere ayrı bir işaret koymaya, işaretin karşısına da getirdiği ürünlerin resimlerini yapmaya başladılar. **İdeogram** denilen bu yazının zaman kaybına ve karışıklığa yol açtığını görünce resimlerin yerine heceleri ifade eden çiviye benzeyen işaretler kullanmaya başladılar.

Sümerlerin Çivi yazısı Mısır, Anadolu, Suriye, İran ve Akdeniz havzasında pek çok kavim tarafından öğrenildi.

Piktografik: (Sembol yazısı) çivi yazısı da denir.

Çivi yazısı Asur, Babil, Akat, Hitit ve Urartular gibi bu uygarlıklar hem bu yazıyı kullandılar hem de kendilerine göre bazı değişiklik yaptılar. Sümerlerin kullandığı ilk yazılı kil tablet örneklerini Uruk kentlerinde rastlanmıştır. Bu tabletler tahıl ve çuvalları ve büyükbaş hayvan listelerinden oluşan tapınağın muhasebe kayıtları şeklindedir.

Hiyeroglif -Resim yazısı: Mısırlılar, Mezopotamyalılar ile yaptıkları ticaret sırasında yazıyı öğrendiler ve hiyeroglif adıyla bilinen kendilerine özgü resim yazısını geliştirdiler Yazılarını papirüs bitkisinden ürettikleri kâğıtlara yazdılar.

Alfabe yazısı Fenikeliler tarafından icat edilmiştir. İlk harf yazısı olan 22 harften oluşan alfabe Fenikeliler geliştirdi. Bu alfabe yazısını, İyonyalılar, Romalılar ve Yunanlılar kullandılar.

Not:

Papirüs kâğıdı Mısırlılar bulmuştur

Parşömen kâğıdı Bergamalılar tarafından bulunmuştur

Kağıt; Çin tarafından bulunmuş IX. ve X. yüzyıllarda İslam medeniyeti kağıt üretimini yaygınlaştırmıştır.

Diller:

Aşağıdaki Milletler kendi yaşadıkları topraklarda :

Hintliler; **Sanskritçe**

İran; **Farsça**

Oğuzlar (Türkler) **Türkçe**

Çinliler: **Çince**

Romalılar: **Latince**

İskender; **Yunanca**

Emeviler **Arapça** dillerini yayarak hâkim kılmışlardır.

KADİM DÜNYADA BİLİM

Bilim; deneye ve gözleme dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgiye bilim denir. İnsanların temel ihtiyaçlarını giderebilme çabasının sonucunda ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Eski dönemlerde astronomi, coğrafya ve tıp en başta ilgi çeken bir gelişme olmuştur.

Astronomi Bilmi:

Astronomi; Fransızca bir kelimedir. Gök bilimi demektir astronomi gök cisimlerinin konumları ve hareketleri ile bunların fiziksel kimyasal yapılarını inceleyen bilimdir. Astronominin doğuşu insanın evreni keşfetme çabasıyla yakından ilgilidir.

Ay ve güneş tutulması göktaşı düşmesi yıldız yağmurları ve kuyruklu yıldızların görülmesi bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de insanların dikkatini çekmiştir. İlk medeniyetlerde astronominin ortaya çıkmasında yön bulma ve zaman ölçme gibi ihtiyaçları rol oynamıştır.

Yunan Filozofu Thales gemicilere kuzey yönünü bulmaya yarayan Küçük ayı takım yıldızının gözlemleyerek seyahat etmeleri tavsiyesinde bulunmuşlardır.

Mısırlı astronomları gökyüzünün en parlak yıldızı olan Doğu yönünde görüldüğü zaman nehirlerin taşığına tespit ederek takvimlerini buna göre düzenlediler

Coğrafya Bilimi

Coğrafya; Kelimesi Arapça'da "Cuğrafya" kelimesinden dilimize geçmiştir. Fakat coğrafya kelimesinin ilk izleri Yunanlıların milattan önce 8 yüzyıldan itibaren Akdeniz kıyılarında koliler kurmak amacıyla yaptıkları yolculuklarda kullanılan bir kelimedir.

Coğrafya biliminin gelişmesine Makedonya Kralı İskender olmuştur. İskender Asya seferi sırasında fethettiği ülkeleri hakkında bilgi edinmek amacıyla yanında coğrafyacılar vardı.

Mısır'da kurduğu İskenderiye kütüphanesinde görev yapan **Eroltosthenes** dünyanın yuvarlaklığına inanan ve yaptığı deneylerle dünyanın çevresini bugünkü değerini yakın olarak hesaplayan bir bilim insanıdır.

Eroltosthenes yeryüzünün tasviri anlamına gelen "Geograph" adlı eserinde "coğrafya" terimini kullanan ilk bilim insanıdır. İskenderiye'de yetişen bir başka bilgin **Hipparchus (Hiparkos)** dur. Hiparkos ise hayali olarak meridyen çizgileri çizmiştir.

Bir başka Coğrafya bilgini ise **Amasyalı Starbon** Roma İmparatorluğu topraklarında gezdiği yerler ile ilgili bilgileri 17 ciltlik coğrafi adlı eserinde yazdı.

Strabon yazdığı eserinde Yunan Anadolu Mezopotamya İran Mısır gibi gezip gördüğü yerleri anlatmış ve bu yerlerin tarihinden de bilgiler vermiştir.

Tıp Bili:

Hipokrat Anadolu kıyılarına yakın İstanköy Adası'nda kurduğu tıp okulunda öğrencilerini Hasta başında klinik dersler verilerek muayene belirtileri gözleme ve tanı koyma yöntemini geliştirdi. Onun öğrencileri hekimlik mesleğine adım atarken bütün insanlara yardımcı edeceklerine kimseyi öldürücü ilaç vermeyeceklerine, hastaların sırlarını saklayacaklarına dair yemin ettirdi.

Hint Medeniyeti:

Hindistan'da İndus Nehri çevresinde gelişmiştir. Hindistan doğal zenginlikleri ve elverişli iklim koşulları nedeniyle tarih boyunca birçok kavmin istilası uğramışlardır.

Kast sistemi nedeniyle Hindistan'da toplumsal kaynaşma sağlanamamış ve bir millet olamamışlardır.

Hint medeniyetinde, matematikçiler sıfırı ilk defa kullanmıştır. Fakat sıfırı sayı olarak kabul etmemişlerdir. İslamiyet'in yayılması sonrasında ise Araplar Hintlilerden öğrendiği "0" kullanmasını öğrenerek matematiksel hesaplamalarda bir çığır açılmıştır.

İLK ÇAĞ UYGARLIKLARI (MEDENİYETLERİ)

HİNT MEDENİYETİ:

Hindistan'da ilk uygarlık **İndus Nehri** çevresindeki Harappa'da ortaya çıkmıştır. Hindistan doğal zenginlikleri ve elverişli iklim koşulları nedeniyle tarih boyunca birçok kavmin istilası uğramışlardır.

Kast sistemi nedeniyle Hindistan'da toplumsal kaynaşma sağlanamamış ve bir millet olamamışlardır.

Hint matematikçileri geliştirdikleri rakam sistemi ile matematik alanında önemli katkılarda bulundular. Hint matematikçiler tarihte "0" sıfırı ilk defa kullanmıştır. Fakat sıfırı sayı olarak kabul etmemişlerdir.

İslamiyet'in yayılması sonrasında ise Müslüman Arap bilginleri Hintlilerden öğrendiği "0" sayı rakamını kullanmasını öğrenerek matematiksel hesaplamalarda bir çığır açılmıştır.

Müzikte bilinen en eski noktalama yöntemi Hint müzisyenlerine aittir. Resim ve heykel sanatında ileri gitmişlerdir.

"Mahabharata" ile "Ramayana" destanları Hintlilere aittir.

İRAN MEDENİYETİ:

İran'da ilk büyük medeniyet MÖ IX yüzyılda Medler tarafından kuruldu. MÖ 550 yıllarından başka bir İran kavmi olan Persler, Medlere son vererek Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Trakya, Balkanlar, Makedonya ile Ege denizindeki bazı adaları ele geçirerek büyük bir imparatorluk kurmuşlardır.

Geniş topraklara sahip Persler, **satraplık** denilen eyalet sistemini oluşturarak farklı kavimleri bir arada ve barış içinde yaşamalarını sağlamışlardır.

Tarihte ilk düzenli Posta teşkilatını kurmuşlardır.

Ayrıca Persler döneminde; ticaretle uğraşan Lidyalıların başkenti Sardes'ten başlayıp başkentleri kendi başkentleri Sus'a kadar uzanan Kral Yolu'nu yapmışlardır

Dini İnanış:

Persler çok tanrılı Zerdüştlük inancını benimsemişlerdir.

ÇİN MEDENİYETİ:

MÖ 4000 yıllarında Sarırmak'ın suladığı bereketli ovalarda doğdu. Çinliler mimarlık, heykelticilik, resim, cam süsleme ve seramik sanatlarında gelişme gösterdiler. İpekböcekçiliği ve ipekli dokuma işçiliğinde de ileri gittiler.

Çin Türk Moğol ve Tibet kültürlerinin katkılarıyla oluşmuştur. Çinliler; barut, pusula, kâğıt, mürekkep ve matbaayı icat ederek dünya uygarlığına katkı sağlamışlardır.

Tıp:

Günümüzde de kullanılan geleneksel tıbbın tedavi yöntemleri olan masaj ve akupunktur kullanmışlardır
Çinliler yazı mürekkep, Kağıt barut pusula ve matbaayı kullanarak dünya uygarlığına gelişmesine katkı sağlamışlardır

MEZOPOTAMYA MEDENİYETLERİ:

Mezopotamya Yunanca da iki nehir ortasında ülke anlamına gelir. Bu isim tarihte Doğu Anadolu'dan doğup Basra Körfezi'nde denize dökülen Dicle ve Fırat Nehri'nin çevresinde kalan Topraklar için kullanılmıştır.

Mezopotamya'da astronomi gelişmiş,

Ay ve Güneş tutulmaları hesaplanmış ve takvim yapılmıştır.

Bir saat 60 dakikaya, bir dakika da 60 saniyeye bölünmüştür.

Bir hafta 7 gün kabul edilmiştir.

Ulaşım, mimarlık, madencilik, çömlekçilik, dokumacılık, çiftçilik ve kanal yapımında gelişmişlerdir. Mezopotamya medeniyetleri aritmetik işlemlerde çarpım tablosunu kullanmış ve dört işlem yapmıştır.

Sümerler

Babiller

ASURLAR

Akatlar

Elamlar

SÜMERLER

Türkçeye benzer bir dile sahip olmaları Orta Asya'dan MÖ. 4000 yıllarında doğudan Aşağı Mezopotamya'ya gelerek yerleşmişlerdir. Bu nedenle Orta Asya kökenli oldukları ileri sürülmektedir. Bölgedeki bataklıkları kurutarak tarıma açmışlardır. Mezopotamya uygarlığının ilk kurulduğu yerdir.

Alan ölçümleri ve su kanalları açmak için geometriden yararlanmışlardır. Dairenin alanı ve silindirin hacmini bulmuş ve "pi" sayısı için 3,125 değerini belirlemişlerdir.

Çemberi 360 dereceye bölmüşlerdir.

Şehirlerini tapınakların etrafında oluşturmuşlardır. En önemli şehirleri: **Ur, Eridu, Uruk, Kaş, Lagaş'tır.** Çivi yazısını bulmuşlar.

Sümerler, **ziggurat** adı verilen yedi katlı tapınaklar tahıl ambarı, soğuk hava deposu, gözlemevi ve okul olarak kullanmışlar.

Sümerlerde toprak tanrının malı kabul edilmiş ve rahiplerin gözetimi altında ekilmiştir.

MÖ. 2350'de Akadlar Sümerleri egemenliklerine almışlardır.

Astronomi: Sümerler Ziggurat adındaki tapınaklarını aynı zamanda gözlem evi olarak da kullanmışlardır. Gece ve gündüzü 12'şer saat olarak hesaplamışlar. Bir yılı 30 günden oluşan 12 aya bölmüşler.

tapınaklarda gözlem yaparak gök biliminde bilimsel gözlem yöntemini keşfetmiş, bilgileri tabloştürmüşlar ve astronomi alanında ilerlemişlerdir.

Ay ve Güneş tutulmalarını hesaplamış; Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn gibi gezegenleri tespit edilmiştir. Bir yılın uzunluğunu bugünkü hesaba göre sadece 4,5 dakikalık bir hata ile hesaplayan Sümerler, ay yılı esasına göre takvim hazırlamışlardır.

Yazı

Sümerler, MÖ 3200'de çivi yazısını bulan ilk uygarlıktır bulmuştur.

Hukuk:

Sümerlerde İlk Yazılı Kanunları:

Sümer Kralı **Urkagina**, MÖ 2375'te tarihte bilinen ilk yazılı kanunları çıkarmıştır.

Mimaride sütün kubbe ve kemer tarzını kullanmışlar daireyi 360 derece vermişlerdir

AKADLAR (MÖ 2350-2100)

M.Ö. 2350 – 2150 Yılları arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tarihte bilinen ilk düzenli ordu ve **ilk büyük imparatorluğu** kurmuşlardır.

Akad Krallığı, **Elam, Anadolu, Suriye ve Yukarı Dicle** bölgelerinin doğal zenginliklerini ele geçirdi. Sümer kültürünün etkisinde kalarak çok tanrılı bir dine inandılar. Kurdukları güçlü ordular ile Sümer kültürünü Ön Asya'ya taşıdılar.

Akadlar, MÖ 2100 yılında çıkan iç karışıklık sonucunda Sümerler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

ELÂMLAR (MÖ 3000-640)

Samî kavimlerinden olan ve Orta Asya kökenli olan Elâmlar Mezopotamya'nın güneydoğusunda yaşıyorlardı. Merkezleri **Sus** kentiydi.

MÖ 3000'de Sus kenti prensi, diğer kent devletlerini de egemenliği altına alarak bir krallık kurdu.

Elâmlar zengin yeraltı kaynaklarına sahiptiler. **Madencilik, çömlek yapımı ve seramik sanatında ileri gitmişlerdir**. Bunun yanında Doğu Akdeniz'den geçen ticaret yolları ülkelerinden geçmesi nedeniyle sık sık saldırıya uğramışlardır.

MÖ 7. yüzyıl ortalarında Asurlar tarafından yıkılmışlar.

BABİLLER:

Babiller; Ammurilerin devamı olan Babiller tıp, astronomi ve matematikte ileri gittiler. Mimaride de gelişme göstererek Babil Kulesi ve Babil'in Asma Bahçeleri gibi eserler inşa etmişlerdir.

Astronomi ve Bilim:

Kral Hammurabi tarafından Hammurabi Kanunları hazırlanmıştır.

Babiller düzenli gözlemleri yapmak amacıyla gökyüzünü bölgelere ayırdılar. Gözlemleri sonucunda Merkür ve Venüs'ün Güneş etrafında hareket ettiğini buldular. Ay ve güneş tutulmasının zamanını tespit edip ayın evrelerini gösteren çizelgeleri yaptılar.

Babil Devleti Sami ırkından gelen Amurrular tarafından MÖ 2100 yıllarında kurulmuştur. En parlak devri Hammurabi dönemidir.

Babiller I ve II. Babil Devleti olmak üzere iki kez devlet kurmuşlardır. I. Babil Hititler, II. Babil ise Persler tarafından yıkılmıştır.

Babil devleti daha çok Merkezi ve askeri bir devletti. Babil devleti **asma bahçeleri** ile ün kazanmıştır. Yaptıkları **Babil Kulesi**, 100 metreye yaklaşmıştır. Bu kule dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilmiştir.

ASURLULAR:

Daha çok ticaretle büyük başarılar sağlamışlardır. Sami kavimlerinden olan Asurlar, Yukarı Mezopotamya'nın Asur

kentinde yaşadılar. MÖ 2000 yıllarında **Sargon'un** başa geçmesiyle başkent Ninova (Irak-Kerbela) olan bir krallık kurdular. Elam, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan büyük bir imparatorluk hâline geldiler.

Asurlular en **güçlü dönemini Asurbanipal** zamanında yaşadılar. MÖ 609'da Medlerin, Babillerin ve Mısırların saldırılarına sonucunda yıkılmıştır.

Bilme Katkıları:

Asurlular ise kara kolonileri kurmuş ve yaptıkları ticaret yolları sayesinde Anadolu'yla güçlü bir ticaret bağı oluşturmuştur. Bu ticaret faaliyetleriyle Asurlular, Sümerlerden öğrendikleri **çivi yazısını** Anadolu'ya getirmiş ve **Anadolu'da tarih çağlarının başlamasına sağlamasına neden olmuşlardır**. Asurlu tüccarlar, başta **Kaniş (Kultepe)** olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde pazarlar kurmuştur.

Asurlular ülkede yazılmış tüm eserleri toplatıp büyük bir kütüphane oluşturarak insanlık tarihe önemli bir hizmette bulundular. Bu dönemde **Ninova'yı** kültür ve ticaret merkezi haline getirmişlerdir.

Not: 2: Anadolu'da bulunan en eski yazı örneği Kultepe'de bulunan Asur tabletleridir.

MISIR UYGARLIĞI

Mısırlılar Nil'in kendi hayat yaşamları için sağladığı faydalar karşılığında ona hayat veren anlamına gelen "**hapi**" adını vermişlerdir.

Nil Nehri Mısır'a hayat verir, ülkeyi çöl olmaktan kurtarır. Mısır'ın etrafının çöller ve denizlerle çevrili olması kendine özgü bir uygarlık olmasında etkili olmuştur.

Mısır'ın siyasi tarihi MÖ 4000 yıllarında Kral Menes'in siyasi birliği kurmasıyla başlar. **Kral Menes** ile birlikte Mısır'da Firavunlar devri başlamıştır.

Mısır Krallığı "**nom**" adı verilen kent devletlerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Not: Dünyada ilk siyasi birliğin Mısır'da sağlanması önemli bir gelişmedir.

Ünlü tarihçi Herodotos, "Mısır, Nil Nehri'nin bir armağanıdır." Demıştır. Mısır, Nil Nehri'nin akış yönüne göre Aşağı (Kuzey) ve Yukarı (Güney) Mısır olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Mısır tarihi; eski, orta ve yeni uygarlık olmak üzere üç kısma ayrılır.

Eski İmparatorluk döneminde Mısır'ın sembolü olan piramitler yapılmıştır.

Orta İmparatorluk döneminde imar ve sulama işlerine önem verilmiştir.

Yeni İmparatorluk döneminde Suriye ve Filistin'i ele geçirmek isteyen **Firavun II. Ramses** Hititlerle Kadeş Savaşı'nı yapmıştır. İstenilen sonucun alınamaması üzerine tarihte bilinen ilk yazılı antlaşma olan **Kadeş Antlaşması'nı** Hititlerle yapmışlar.

Mısır medeniyeti kendine özgüdür. Mısır uygarlığını diğer uygarlıklardan ayıran en önemli özelliği; **dışarıdan etkilenmeden, kendine özgü özellikleriyle var olması ve gelişmesidir**.

Mısır Uygarlığında Toplumsal Hayat:

Mısır'da yönetim mutlak bir krallıkla yönetiliyordu.

Krala, **firavun** denirdi ve aynı zamanda **tanrısal** bir gücün olduğuna inanırlardı. Söyledikleri her söz tanrı buyruğu sayılır, yasa olarak kabul edilirdi. Krallık babadan oğla geçerdi.

Halk:

Mısır'da halk;

-rahipler

-askerler

-şehirliler**- tüccarlar,****-zanaatkârlar,****-çiftçiler ve köleler** olmak üzere sınıflara ayrılırdı.

Bunlar içinde firavunlar en üst sınıfı, köleler ise en alt sınıfı oluştururdu. Köleler hiçbir hakka ve hukuka sahip değildi.

Ordu ve Yönetim:

Mısır ordusu başlangıçta savunma amacıyla daha sonra ise ülkeleri fetih etmek amacıyla güçlü bir ordu kurulmuştu. Ordu yayalardan oluşurdu. İhtiyaç halinde halktan asker toplanırdı.

İlk Çağ'da Mısır'da bürokrasi oldukça gelişmiştir. Firavunlara devlet yönetiminde yardımcı olan vezirler, kâtip ve memurlar vardı. Memurlar asillerden seçilirdi.

Hukuk:

8 kitapta toplanan mısır hukuku gelişmişti. Erkek ve kadın birbirine eşitti. Her şehirde bir mahkeme bulunurdu.

Dini İnanış:

Mısırlılar tanrılarına "**Amon-Ra**" demişlerdi. Ayrıca "Oziris" demişlerdi.

Mısırlılar ölümden sonra hayatın devam ettiğine inandıklarından dolayı **mumyacılık, eczacılık ve tıp gelişmiştir.**

Bilim:

Miladi takvimi bulmuş ve yılı 365 gün ve bir ayı da 30 gün olarak hesaplamışlar. Böylece güneş yılına dayalı takvimi icat etmişlerdir. Nil'in akış yönüne göre bir yılı dörder aylık üç bölüme;

-taşma**-ekme****-biçme** şeklinde yılı üçe bölme ayırmışlardır.

Hiyeroglif adı verilen kendilerine özgü bir yazı oluşturmuşlardır. Bu yazı, anlatılmak istenen nesnenin resmini çizmekle başlamıştır.

Bilim ve sanatta ileri olan Mısır'da astronomi, matematik, tıp ve eczacılık oldukça gelişmiştir.

Matematik'te ondalık sayıyı bularak ilk kez dört işlemi yapmışlardır. "**Pi**" sayısının bugünkü değerine yakın olarak hesaplamışlardır

Ekonomi ve Tarım:

Mısır ekonomisinin temeli tarıma dayalıydı. Tarımı geliştirmek amacıyla bataklıklar kurutulmuş, sulama kanalları açılmıştır. Ülkede hayvancılık, dokumacılık, maden ve seramik sanatı da büyük bir gelişme göstermiştir.

Sanat:

Mısır'da resim, heykel, kabartma sanatlarında, mimaride özgün eserler veren mısırların başlıca mimari eserleri firavunların mezar odalarının yer aldığı piramitlerdir. Piramitlerin en büyüğü Mısır'ın başkenti Kahire yakınlarındaki Gize'de bulunan 147 metre yüksekliğindeki **Keops Piramidi**'dir.

MÖ 1200 yılında Ege göçleri sonucunda zayıflayan Mısır İmparatorluğu, önce Asurlular sonra da Persler tarafından işgal edilmiştir.

Perslerden sonra da Makedonya kralı Büyük İskender'in egemenliğine giren imparatorluk, MÖ 30 yılında Romalıların Mısır'ı ele geçirmesiyle sona ermiştir.

Not: Mısır tarihinde Hz. Yusuf (a.s) ve Hz. Musa (a.s.)'ın mühendislik bilgileri çok önemli katkıları olmuştur.

EGE VE YUNAN MEDENİYETİ:

Yunan medeniyetinin temelini atan **Dorlar** Yunanistan'da "**Polis**" adı verilen şehir devletleri kurdular.

Yunan Medeniyeti Yunan kentlerinde yapılan seçimler, cumhuriyet ve demokrasinin ilk izleri kabul edilir.

Başta Aristoteles (Aristo) olmak üzere Yunan bilginleri, bitkilere ve hayvanlara ilişkin bilimsel bilgileri derleyerek botanik ve zooloji alanlarının temellerini atmıştır.

Girit adası Mora Yarımadası (Miken) ve Yunanistan'da gelişmiştir. Felsefe, tıp, tarih, aritmetik, geometri ve astronomi bilimlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır **Tales, Heraklit, Sokrates, Platon ve Aristoteles** felsefe alanında ünlü Yunan bilginleridir.

Bu şehir devletlerinden biri olan **Atina**'daki yöneticilerden **Salon:** "doğuştan gelen soyluluğu kaldırdı.

Klistenes ise bütün yurttaşlara devlet yönetimine katılma hakkı tanıdı.

Yunanlılar tanrıları adına her 4 yılda olimpiyat oyunları düzenlemişlerdir.

Ayrıca **Pisagor** matematik, **Herodot** tarih, **Hipokrat** ise tıp bilime katkıda bulunan Yunan bilginleridir.

İLK ÇAĞ'DA ANADOLU'DA KURULAN UYGARLIKLAR

Anadolu uygarlıkları ve bu uygarlıkların çevre kültürlerle ilişkileri

- Hititler**- Frigler****- İyonlar****-Urartular****-Lidyalılar****MÖ II. BİNDEN MÖ VI. YÜZYILA KADAR TÜRKİYE****2. HİTİTLER:**

Anadolu'da siyasi teşkilatlanma önceleri şehir devletleri halinde olmuştur. **Anadolu'da ilk siyasi birlik Hititler zamanında olmuştur.**

Kafkaslar üzerinden geldiği sanılan Hititler MÖ-2000 yıllarında Orta Anadolu'da Kızılırmak çevresine yerleşmişlerdir.

Hititler **Hattuşas (Boğazköy)** başkent olmak üzere bir devlet kurdular. Hitit Devleti'nin

Bu dönemin en önemli olayı Hititler ile Mısır'ın **Kadeş'te** Kuzey Suriye toprakları için karşı karşıya gelmesidir. 16 yıl süren savaşlardan bir sonuç alınmamıştır. MÖ 1280 de

aralarında **Kades Antlaşması** imzalanmıştır. Bu antlaşma tarihte bilinen ilkyazılı antlaşmadır.

-Hititler MÖ 1200'lerde Ege göçleri ile batıdan gelen kavimlerin Hitit Devleti'ni yıkması sonucunda MÖ 700 yıllarında önce Asurlular sonra da Perslerin hâkimiyetine girmişler.

Hititlerde Ordu:

Hititlerde eli silah tutan bütün erkekler askerlik yapmak zorundaydı. Savaş arabalarında biri sürücü, ikisi okçu üç savaşçı bulunurdu. Ordu; yaya, atlı ve savaş arabalı askerlerden oluşurdu. Yaya askerler: mızrak, kılıç, kalkan, balta, topuz gibi aletler kullanırlardı.

Savaş Arabalarındaki askerler ise ok ve yay kullanırlardı.

Hititlerde Kültür ve Medeniyet:

Devletin başında "Büyük Kral" unvanını taşıyan bir hükümdar bulunurdu. Kral, aynı zamanda

-başkomutan,

-başrahip ve baş yargıç sayılırdı. Kralın yetkileri "**Pankuş**" denilen bir meclis denetlerdi.

Kraldan sonra en yetkili kişi "**Tavananna**" denilen kraliçeydi.

Tavananna'nın Yetkiler: Tavananna, kralın olmadığı zamanlarda Pankuş'a başkanlık eder, dini toplantılar ve bayramlar düzenlerdi.

Hititlerde Din Anlayışı:

Anadolu'da MÖ 1700'lerde kurulan Hititlerde kralların, gücünü tanrıdan aldığına inanılır ve kralların emirleri tanrının emriymiş gibi görülürdü.

Fakat krallar kendilerini tanrı olarak görmezlerdi. Bu yüzden Hititlerin yönetimi dine dayalı bir krallık veya teokratik bir monarşi olarak ifade edilebilir

Çok tanrılı bir dini inanışları vardı. Komşu ülkelerin tanrılarını benimsediklerinden **Bin Tanrı İli** olarak anılmışlardır.

Hititlerde sosyal yapıda en üst sınıfı kral ve ailesi oluşturmuştur. Bu sosyal yapı;

- asiller,
- rahipler,
- sanatçılar,
- askerler,

-memurlar ve köleler gibi sınıflara ayrılmaktaydı.

Ekonominin temeli tarım, ticaret ve hayvancılığa dayanırdı. Topraklar tanrıların ve kralın ortak malı sayılırdı.

Yazı: Hititler Hint-Avrupa dillerinden birini konuşurlardı.

Hititler Asurlardan aldıkları **çivi** yazısı ve kendi buluşları olan **hiyeroglif** yazısını kullanmışlardır.

Hitit Edebiyatı daha çok dini nitelikte Mezopotamya edebiyatının etkisi altındaydı.

Hititler, Asurlardan aldıkları çivi yazısıyla beraber kendi icatları olan hiyeroglif yazısını da kullanmışlardır.

Tarihte ilk defa objektif tarih yazıcılığı Hititlerde başlamıştır.

Çünkü Anallar adıyla tuttukları yıllıklarını tanrılara hesap vermek amacıyla yazılmıştır.

Hitit sanatı; Mezopotamya sanatının etkisinde gelişmiştir. Heykelcilik ve kabartmacılık gelişmiştir. Kabartma sanatının en önemli eseri **Alaçahöyük'deki Sfensli Kapı, Güneş Kursu, Yazlıkaya ve İvriz** kabartmalarıdır.

Hukuk:

Hititler hukuk kurallarında Mezopotamya'dan etkilendiler.

Hititlerde **adalet güneşle** sembolleşmiştir. Güneş tanrıcısı aynı zamanda hak ve adaletin koruyucusudur. Hititler Mezopotamya'dan aldıkları kanunlara eklemeler ve düzeltmeler yaparak Anadolu'daki ilk kanunları oluşturmuşlardır. Kadınlara mülkiyet hakkı ve resmi nikâh zorunlulukları vardı. Kadınlara da boşanma hakkı tanınmıştı. Cezaları Sami kavimlerinden farklı olup Babililere göre daha hafif ve insancıldı. Bu yönüyle Sümer kanunları gibi daha insancıldı. Cezalar genelde bedelinin ödenmesi şeklindeydi. Ölüm ve işkence cezaları yerine tazminat cezaları konmuştu. Yalnız insanları değil havan ve bitkileri de korumaya yönelik kanunlar koymuşlardı.

Medeni hukuk ve ceza hukuku büyük gelişme göstermiştir. Hitit kanunları, hür vatandaşlara olduğu kadar kölelere de mülkiyet hakkı tanımıştır. Köleler bedelini ödedikleri takdirde özgür kalabilirlerdi.

3. İYONLAR

Mora'ya istila eden Dorların önünden kaçan Akadlar tarafından kurulmuştur. Batı Anadolu kıyılarının Menderes Nehri'nin Ege Denizi'ne döküldüğü bölgeye İyonya ve burada yaşayanlara İyonyalılar denir.

Eksi Çağ Anadolu uygarlıkları içinde sosyal yaşam düzeyi en yüksek ve en gelişmiş toplum İyonyalılardır. İyonlar, Akdeniz, Marmara ve Karadeniz'de ticaret kolonileri kurdular.

- verimli toprakları
- uygun iklim koşulları
- deniz ticaretinin gelişmiş olması

-düşünce özgürlüğüne verilen önem gibi sebeplerden dolayı İyonyalılar oldukça gelişmiş bir düzeye çıktılar.

-İyonlar denizci bir millettir.

-Demokratik rejim ve hukuk devleti niteliklerini taşıyan ilk şehir devletleri burada ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İlk Çağ'ın Rönesans Dönemi olarak görülmektedir.

-İyonya kültürü Avrupa kültürünün özünü oluşturur.

İyonlar ayrı şehir devletleri halinde yaşamış siyasi yönden birlik kuramamışlardı. **Milet, Efes, Foça, İzmir** (Smyrna) önemli İyon şehirleriydi. Önce Lidyalılara ve daha sonra da Pers İmparatorluğuna bağlandılar.

Felsefe, tarih, astronomi, matematik ve tıp bilimlerinin temelleri İyonya'da atılmıştır.

Matematikte Thales (Tales) ve Hythagoras (Pisgor),

felsefe de Diyojen,

tıp alanında Hipokrat,

-tarihte Herodotos ünlü isimlerdir.

İyonların; Efes'te yaptıkları **Artemis Tapınağı** dünyanın yedi harikasından biri sayılır.

İyon Edebiyatının en önemli eserleri: **Homeros'un İlyada ve Odise** destanıdır.

Fenikelilerden alfabeyi alan İyonyalılar bunu yeniden düzenleyerek İyon alfabesi durumuna getirmişlerdir. Bu alfabe bazı değişikliklerle Yunanlılara onlardan Romalılara ve daha sonra Batı dünyası bu alfabeyi öğrenmiştir.

Not: Fenike alfabesini batıya İyonlar aktarmıştır.

4. URARTULAR:

Urartular MÖ. 600MÖ 900'lerde Asya kökenli Hurriler tarafından Van gölü çevresinde **federal anlayışta** bir devlet kurmuşlardır kuruldu.

Urartular yaklaşık 200 yıl Doğu Anadolu'da önemli bir güç oluşturdu. Urartuların bölgedeki siyasi varlıklarına, İskitlerle birleşen Medler son vermişlerdir.

Urartular Asurların istila ve saldırılarına sıkça maruz kalmışlardır.

Sanat alanında; Asurların etkisinde kalmışlardır.

-Urartular madencilik ve maden işletmeciliğinde çok başarılı olmuşlardır. Geçim kaynakları tarıma dayanan Urartular baraj ve sulama kanalları yapmışlardır.

Dini İnanış:

Çok tanrılı bir dini inanışları vardı. Geniş yetkilere sahip krallar, yaptıkları işleri tanrıları "**Haldi**" adına yaparlardı. Krallar tanrı değildi ama onun yerine hükmederlerdi.

Günümüze Kalan Tarihi Eserler:

-Van'da bulunan Van kalesi ve Çavuştepe Kalesi

-Erzincan'da Altintepe Kalesi bu dönemin eserleridir.

4. FRİGYALILAR (MÖ 800-MÖ 676)

Frigyalılar; MÖ 1200 yılında boğazlar üzerinden Anadolu'ya gelen Balkan kökenli boylardan biridir. Hititlerin Anadolu'daki siyasi varlıklarının sona ermesiyle MÖ VIII. Yüzyılda Batı Anadolu'dan Kızılırmak kıyılarına kadar uzanan topraklara siyasi bir güç haline geldiler. Ancak hiçbir zaman ülke genelinde siyasi birlik sağlayamadılar.

-Başkentleri **Gordion (Ankara-Polatlı)** şehri olmak üzere devletlerini kurmuşlar.

-Frigya Devleti Gordios tarafından kurulmuştur.

Kral Midas döneminde bütün Orta Anadolu'nun, tamamına egemen oldular. Frigler krallıkla yönetiliyordu.

Tarım:

Temel uğraşları tarımdır. Dokumacılık, madencilik ve ağaç işlemeciliğinde ileri gitmişlerdir.

Tapetes adı verilen kilimleri ve çivi kullanmadan yaptıkları mobilyaları ile tanınmışlardır.

Ayrıca "**fibula**" adını verdikleri çengelli iğneleri icat etmişlerdir.

Edebiyat:

Fabl adı verilen hayvan hikâyelerini dünya edebiyatına kazandırmışlardır.

Hukuk:

Ziraatçı bir kavim olduklarından dini inanışlarında bunun etkisi görülür. Öküz öldürmek ve sapan kırmanın cezası ölümdü. Tarihçi Herodotos, Friglerden Anadolu'nun en zengin halkı olarak bahsetmiştir.

Friglerin Yıkılışı:

MÖ 600'de Lidyalıların egemenliğine giren Frigya Devleti'ne Kafkaslar üzerinden gelen **Kimmerler** son vermiştir (MÖ 676).

5. LİDYALILAR (MÖ 687-546)

Lidya, bugünkü Gediz ve Küçük Menderes ırmakları arasında kalan bölgeye İlk Çağda verilen addır.

Lidyalılar MÖ 1200 yıllarında Anadolu'ya gelmişler. Gediz ve Menderes nehri arasında yaşayan Lidyalılar önceleri Hititlerin sonra Friglerin egemenliğinde yaşadılar.

Friglerin yıkılmasından sonra **Giges** adlı bir kral, Lidya devletini kurdu (687). Lidyalıların en güçlü ve parlak dönemi son kralları **Krezüs** zamanına rastlar.

Tüccar bir toplum olan Lidyalılar ticaret sayesinde zenginleşmişlerdir. Kara ticaretine büyük önem vermişlerdir. Ticaret önemli gelir kaynağıydı. Bu nedenle Lidyalılar, Sardes'ten başlayarak Persler tarafından yapılan **Kral Yolu'nu** geliştirmişler. Bu yol üzerinden Mısır, Mezopotamya ve Yunan kent devletleriyle yoğun ticaret ağı kurmuşlardır.

Mezopotamya ve Ege Havzası arasında var olan ve Asurların da kullandığı ticaret yolu sayesinde Doğu ile Batı arasında kültürel etkileşim artmıştır.

Parayı Bulmaları:

Lidyalılar, MÖ 700'lü yıllarda mal takasına dayalı ekonomiden paraya dayalı ekonomiye geçişi sağlamışlardır. Tarihte ilk defa uygarlık tarihine yaptıkları en önemli katkıları "elektron" adı verdikleri parayı kullanmalarıdır.

Ordu: Lidyalılar paralı askerlerden oluşan ordular kurmuşlardır. Ancak paralı askerlerde vatan ve millet ruhu olmadığından savaşlarda pek üstünlük sağlayamadılar. Bu yüzden Lidyalılar kısa sürede zayıflamış ve yıkılmışlardır. Başkenti **Sardes** şehri kültür ve sanat merkezi durumundaydı. Bu devlete MÖ 546'da Persler son vermiştir.

ROMA MEDENİYETİ

İtalya Yarımadası'nda oluşan bir medeniyettir. Akdeniz ve çevresinde geniş bir alanda etkili olmuştur.

-**On İki Levha Kanunları'nın** hazırlanması

-Latin alfabesi

-Miladi takvime son şeklini verilmesi bu medeniyet döneminde gerçekleşmiştir

Türkiye'deki Çemberlitaş, Bozdoğan kemeri, Agustus Tapınağı, Roma Hamamı, Aspendos Tiyatrosu önemli Roma eserlerindedir.

GÖÇ HAREKETLERİ

Göçlerin sebepleri;

Dini, ekonomik, siyasi, iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkar.

Siyasi neden; Yeni kurulan bir rejim, eski rejime bağlı olanların çıkarılması-sürgün edilerek göçe maruz bırakılması

Güçlü kavimlerin saldırısı veya baskısı karşısında yer değiştirme de siyasi bir nedendir.

Dini Neden: Yeni bir din doğup yayıldığında eski dinin temsilcileri kendi çıkarlarının tehlikeye düşeceği endişesiyle yeni dini kabul edenleri kendi bölgelerinden sürgün edilerek uzaklaştırılması. Dini nedenlerden dolayı tarihte ilk sürülen kavim **Yahudiler** olmuştur.

YAHUDİLERİN SÜRGÜN EDİLMESİ

Yahudiler; çıkardıkları karışıklıklar ve isyanlar nedeniyle Asurlular ve Romalılar tarafından çeşitli defalar sürgüne maruz kalmışlardır.

Asurlular Kuzey'deki İsrail Devleti'ni yıkarak İran'ın içlerine ve Irak'ın kuzey bölgesine sürgün ettirilmiştir (MÖ 722)

Babililer de Güneydeki Yahudi Devleti'ne son vererek yoksul ve fakirlerin dışındakileri Babil'e sürgün ettiler (MÖ 586)

Romalılar döneminde MS 70 yılında ve MS 132 yıllarında Filistin'den sürgün edilerek geri dönüşleri yasaklanmıştır.

HRİSTİYANLARIN SÜRGÜN EDİLMESİ

Hz. İsa (a.s.) Peygamberimiz İmparator Augustus zamanda bir Roma eyaleti olan Filistin'de dünyaya geldi. Hz. İsa'nın Ahret inancına dayanan Hristiyanlığı yaymasına Yahudiler ve Putperest Romalılar sert tepki gösterdiler.

Roma makamları Hristiyanlığın eşitlikçi ilkelerini kendileri için tehlikeli buldular. İmparatorluktaki siyasi ve sosyal dengeleri bozabileceği endişesi ile Hristiyanlığın yayılışını önlemeye çalıştılar. Ancak bunda pek başarılı olmadılar.

Hristiyanlığın evrensel bir din olduğunu reddeden Yahudiler Hz. İsa'dan sonra Hristiyanları Kudüs'ten sürgün ettiler. Hz. İsa'nın On İki havarisinden birisi olan Aziz Paulus çıktığı gezilerde Hristiyanlığın Anadolu'da ve Yunanistan'da yayılmasını sağladı.

Ancak Roma'ya geldiğinde tutuklanarak idam edildi. Romalılar Hristiyanların kiliselerini yıkarak katletmeleri ve toplanmalarını yasaklamaları karşısında Hristiyanlar Merkezi otoritenin güçlü olduğu kentlerden kaçarak başta **Kapadokya** olmak üzere Anadolu'nun kırsal kesimlerindeki mağaralara ve korunaklı yerlere sığındılar.

Romalı yöneticiler bütün yasaklamaların rağmen Hristiyanlık zaman içinde asiller sınıfı arasında da yayılmaya başlaması karşısında tutumlarını değiştirdiler.

İmparator Konstantin MS 313 yılında yayımladığı **Milano Fermanı** ile Hristiyanlığı serbest bıraktı. Bir süre sonra da Hristiyanlık Roma imparatorluğunun resmi dini oldu.

EĞE GÖÇLERİ

Ege Göçleri, "Deniz Kavimleri Hareketi" olarak da ifade edilmiş, MÖ XIII. yüzyıl sonları ile MÖ XII. yüzyıl başlarında iki aşamada yaşanmıştır. Ege göçleri ile gelen kavimlerin saldırılarıyla başta Anadolu olmak üzere Doğu Akdeniz kıyılarındaki yerleşmeler Yağma ve tahrip edildi.

Göçleri gerçekleştiren toplumlar genellikle Ege ve Akdeniz'deki adalardan geldiği için tarihçiler bu göçlere **Ege Göçleri** ismini vermiştir. Bu göçler ilk olarak Yunanistan'dan başlamıştır.

Yunanistan'ın dağlık bir coğrafyaya sahip olması, tarım alanlarının yetersizliği, nüfus artışı ve kıtlığın yaşanması bu göçlerin nedenlerindedir. Ayrıca Doğu Avrupa ve Balkanlardan güneye inen Dorlar ve Akalar gibi kavimler Yunanistan'daki kavimlerin doğuya doğru sürüklenmesinde etkili olmuştur.

Mısır'a kadar uzanan Ege Göçleri sonucunda Mısır Devleti, verdiği güçlü mücadele ve aldığı tedbirler sayesinde kendisini korurken Anadolu'daki Hitit Devleti ne yazık ki o kadar şanslı olamadı ve kendisini koruyamayarak yıkılmıştır.

Orta Asya'dan Türk Göçleri ve Önemi

İç Asya'da yaşayan Türk topluluklarının iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan geçim sıkıntısı nedeniyle göç ettiler. Türkler milattan MÖ 16. yüzyıldan itibaren anayurtları olan Orta Asya'dan çıkarak Çin, Hindistan Ön Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa'ya doğru yer değiştirdiler.

Türk Göçlerinin Sonuçları:

- Göç eden Türk toplulukları yerleştikleri bölgelerde devletler kurdular.
- Türk kültürünün yayılmasını sağladılar.
- Karşılaştıkları topluluklarla kültürel etkileşim içine girdiler.
- Onlara atı evcilleştirmeyi, madenleri işlemeyi, besinleri saklamayı ve dokumacılığı öğrettiler.
- Ayrıca devlet yönetimi ve ordu teşkilatı konularında da örnek oldular.

Göçleri oluşturan veya göçlere katılan toplum ve kavimler:

İlliryalılar; İtalya'ya

Dorlar; Balkanlar üzerinden Yunanistan'a

Deniz Kavimleri; Dorların baskılarından kurtulmak için Kıbrıs, Suriye ve Mısır'a

DOĞU AKDENİZ UYGARLIĞI**1- Fenike Medeniyeti****2- İbrani Medeniyeti.****FENİKELİLER:**

Sami asıllı bir kavim olan Fenikeliler, Akdeniz kıyıları ile Lübnan'a yerleştiler. Fenikeliler (MÖ 1200) Lübnan dağları ile Akdeniz arasında devlet kurmuşlardır.

Toprakları; tarıma elverişli olmadığından deniz ticareti ile uğraşmışlar ve Akdeniz'in çeşitli yerlerinde Koloniler kurmuşlardır. Ayrıca kent devletleri halinde yaşayan Fenikelilerin en güçlü kent devletleri **Biblos, Sayda ve Sur** şehirlerini kurdular.

Fenikelilerin en ünlü ticaret kolonisi; **Kuzey Afrika'daki Kartaca** idi. Eski doğu kültürünü Akdeniz'e taşımışlardır.

Uygarlığa Katkıları:

- Tarihte ilk camı onlar bulmuşlardır.
- Mısır'dan öğrendikleri resim yazısını geliştirerek bugünkü Latin alfabesinin temellerini atacak 22 harfli alfabe yazmışlardır.
- Denizde yıldızlara bakarak yönlerini tayin etmiş ve yeni ülkelere yelken açmışlardır.
- Her Fenike gemisinde not alan, hesap tutan, okuryazar bir adam mutlaka bulundurmışlardır.
- Sabunu buldular.

Fenikeliler, diğer Anadolu uygarlıkları gibi dokumacılıkta iler gitmişler. "**tiftik**" olarak adlandırılan keçi kılı dokuması ile "**tapetes**" adlı halı ve kilim dokumacılığı ile ünlenmişlerdir.

Düzenli bir orduya sahip olmadıklarından ve ordusunun büyük bir kısmı ücretli askerlerden oluşan Fenikeliler siyasi açıdan güçlü olmadılar ve giderek güç kaybettiler. Bu nedenle Fenikeliler Asur, Babil, Pers ve Yunanlılara vergi vermek suretiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. MÖ VI. Yüzyılda Pers istilasına uğramışlardır. Makedon Kralı İskender tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. MÖ 65 yılında Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmışlardır.

İBRANİLER

MÖ. 1500'lerde Filistin ve Lübnan dolaylarında yaşıyorlardı. Sami ırkından olan İbraniler Hz. Musa (a.s) zamanında birlik halinde geldiler.

H. Musa zamanında Mısır Firavunu II. Ramses ile yapılan mücadele sonucu Kızıldeniz'i geçerek kölelikten kurtuldular ve Sina yarımadasına yerleştiler. İbranilerin gerçek bir devlet kurmaları MÖ 1200 yıllarında Filistin'e gelerek buraya yerleşmeleri ile olmuştur. MÖ 1025 yıllarında Hz. Davut (a.s) tarafından kurulan İbrani devletinin başkenti **Kudüs** oldu. **En güçlü dönemi Hz. Süleyman (a.s) zamanında yaşadılar.** Hz. Süleyman (a.s)'ın ölümünden sonra İbrani medeniyeti bozularak **İsrail ve Yahudi** devleti olmak üzere ikiye ayrıldı(MÖ 933).

Güney Filistin'de Yahudi, Kuzey Filistin'de İse İsrail Devleti olarak iki farklı adla varlıklarını devam ettirdiler.

Traklar; Marmara deniz kıyılarına

Filistler; Filistin'in güneyine

Zakkalar; Filistin'in kuzeyine

Türk boyları; Orta Asya'dan çıkarak Çin, Hindistan Ön Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa'ya doğru yer değiştirdiler.

Helenistik Medeniyeti (Kültürü)

İskender'in Asya seferi sonucu Yunan, Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve İran medeniyetlerinin etkileşimi ile ortaya çıkmıştır. Milattan önce 330 - 30 yılları arasında etkili olan bir kültürdür.

İLK ÇAĞDA GÖÇ HAREKETLERİNİ YAPAN TOPLULUKLAR:

Amurru (Babil) göçleri

Akad göçü

Hurri göçü

Frig göçü

YAHUDİLERİN SÜRGÜN EDİLMESİ**İsrail Devleti:**

İsrail Devleti'nin başkenti Kudüs oldu ve bu devlet MÖ 722'de Asurlar tarafından yıkılarak İran'ın içlerine ve Irak'ın kuzey bölgelerine sürgün edildiler.

Yahudi Devleti: Baş kendi **Samiriye** olan Yahudi Devleti **ise 586'da Babil Devleti** tarafından yıkıldı.

Babil Kralı Nabukadnezar, Yahudilerin yaşlıları ve fakirleri hariç Babil'e tutsak olarak götürülerek sürgün edildi. Yahudiler orada 70 yıl tutsak kaldılar.

Persler tarafından Babil krallığına son verildikten sonra sürgünde bulunan Yahudiler Persler tarafından kurtularak yurtlarına geri dönmelerine izin verildi. Perslerden sonra önce İskender sonra da Roma İmparatorluğu egemenliğine girdiler.

Bölgeye atanan yeni Roma valisinin vergileri yükseltmesi ve haksız uygulamaları karşısında isyan ettiler. Romalılar Yahudi isyanını sert bir şekilde bastırdılar ve birçoğunu köleleştirerek sürgün ettiler.

Yahudiler, çıkardıkları isyan nedeniyle Filistin'den çıkarılarak dünyanın değişik bölgelerine sürgün edildiler. Yahudilerin bir kısmının Hazar ülkesine sığınması sonucu Hazarlar ile Romalılar arasında savaş çıktı. Fakat savaştan kesin bir sonuç alınmadı.

Yahudiler ikinci isyanlarını ise MS 132-135 tarihleri arasında yapmışlardır. Yahudiler ikinci defa sürgün edilmişlerdir.

II. Dünya savaşı sonrası 1948'de İngilizlerin desteği ile Filistin toprakları üzerinde göç eden Yahudiler burada İsrail Devleti'ni kurdular.

Dini İnanç:

Tek tanrılı inanç tarihte ilk olarak İbranilerde görülür. Kutsal kitapları **Tevrat Hz. Musa'ya inmiştir. Hz. Süleyman (a.s) tarafından Kudüs'te yapılan Mescid-i Aksa Hz. Süleyman (a.s.)** zamanından sonra ilahi dinlerin merkezi olmuştur (İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik).

İbraniler, krallıkla yönetilmişlerdir. Tarih kitaplarında tek tanrı inancı ilk defa İbranilerde görüldüğünü belirtmiştir. İbrani dininin kutsal kitabı Hz. Musa'ya gönderilmiş olan "Tevrat"dır. İbraniler, yazı konusunda Fenikelilerden aldıkları alfabe kullanmışlardır.

İbraniler, sanat konusunda önce Asur, daha sonra Yunanlılar ile Romalıların etkisinde kaldılar. İbrani sanatının en ünlü eseri, Hz. Süleyman zamanında Kudüs'te yapılan Mescid-i Aksa'dır. Sonradan yıkılmış, yeniden yapılmış ve tamir görmüştür. Bugünkü **Mescid-i Aksa** Emevi halifelerinden **Abdülmelik** tarafından yapılmıştır. Mescid-i Aksa, Hz. Süleyman'dan itibaren ilahi dinlerin merkezi olmuştur. Hz. Muhammed'in de Mirac'da buradan Arş'a yükselmiştir. **Bu nedenle Kudüs;** Müslümanlar açısından da büyük önem taşımaktadır.